

Stichting Nederlandse Reisopera

Geadviseerd subsidiebedrag: € 5.658.300

Gevraagd subsidiebedrag: € 5.658.300

Over de instelling

Stichting Nederlandse Reisopera (hierna: Reisopera), podiumkunsten, opera, Enschede

De kernactiviteit van de Reisopera is het verzorgen van een breed opera-aanbod, waarmee zij door middel van reizen een groot landelijk publiek bereikt. De Reisopera wil met opera vertellen over 'de wereld van nu' en daarmee een zo groot en divers mogelijk publiek bereiken en wezenlijk raken. Ook wil zij bijdragen aan de toekomst van opera als kunstvorm door zich artistiek te blijven vernieuwen en het maatschappelijke gesprek te inspireren. De instelling positioneert zich als een schakel: voor publiek is zij een entree tot de wereld van opera, voor Nederlands operatalent een springplank naar Europese podia. Ook verbindt zij (regionale) maatschappelijke discussies en de internationale ontwikkeling van de kunstvorm. Het motto voor het activiteitenprogramma 2025 - 2028 is 'Ik is een ander', naar Arthur Rimbaud. Het gaat over het belang van wisselwerking tussen mensen, over het zoeken naar het onbekende en het samenbrengen van verschillende, ook minder gehoorde, perspectieven. Aanvullende rode draden in het plan voor de subsidieperiode 2025 - 2028 zijn 'diversiteit en inclusie', 'digitalisering en duurzaamheid' en 'talentontwikkeling', in het kader waarvan ook jaarlijks een productie wordt gemaakt met De Nationale Opera (DNO) en Opera Zuid, als deel van de activiteiten van De Nationale Opera Studio (DNOS). Zelf presenteert de Reisopera drie grotezaalproducties per jaar.

Subsidieadvies

De aanvraag voldoet aan de eisen als bedoeld in artikel 3.23, eerste lid, van de Regeling op het specifiek cultuurbeleid.

De Raad voor Cultuur (hierna: raad) adviseert Stichting Nederlandse Reisopera een subsidiebedrag toe te kennen van € 5.658.300.

De raad adviseert aan de subsidieverlening de voorwaarde te verbinden dat de instelling voor 1 november 2024 een schriftelijke toelichting door de nieuwe artistiek directeur indient op de plannen voor de periode 2025 - 2028. De raad vindt de ingediende aanvraag van matige artistiek-inhoudelijke kwaliteit, omdat samenhang, onderbouwing en reflectie ontbreken. Deze toelichting wordt opgevolgd door een jaarlijks monitorgesprek met de raad waarin ook de bedrijfsvoering een agendapunt is.

Daarnaast adviseert de raad bij de subsidieverlening de volgende aandachtspunten op te nemen:

- In de toelichting op de begroting geeft de instelling aan dat zij het subsidiebedrag heeft gecorrigeerd voor loon- en prijsbijstelling. De instelling mag er echter niet van uitgaan dat de rijkssubsidie zal toenemen in de periode 2025 - 2028: in het geval de prijsbijstelling in werkelijkheid lager uitvalt dan door de instelling berekend, zal dit een gat in de begroting veroorzaken. Daarom dient het activiteitenplan voor 1 januari 2025 te worden aangepast. Binnen de begroting dient voldoende ruimte te worden gemaakt voor de aanstelling van een artistiek directeur/intendant passend bij een instelling van deze omvang.
- Om aan kracht te winnen en meer kans te maken op het door de instelling nagestreefde nieuwe en diverser publiek voor opera, dient de instelling het publieksbeleid vorm te geven vanuit een visie op publiek, met heldere doelen en doelgroepen.

Beoordeling

Artistieke/inhoudelijke kwaliteit van de kernactiviteiten

De uitwerking van het activiteitenplan voor de subsidieperiode 2021 - 2024, dat onder de vorige directeur tot stand is gekomen, stelde de raad teleur. De artistieke visie op het repertoire als geheel vond hij weinig interessant en de artistieke kwaliteit van het gebodene liet te wensen over. De producties, ofschoon met behoorlijk wat publiekssuccessen, misten vaak gelaagdheid of zaten dramaturgisch niet sterk in elkaar. Behalve dat veel producties eendimensionaal waren, waren ze ook maatschappelijk weinig sensitief. De raad vond dat de Reisopera meer voeling met de hedendaagse maatschappij had kunnen uitstralen: sommige enceneringen waren ronduit vrouwonvriendelijk of bevatten culturele en genderstereotyperingen.

De Reisopera vervult een belangrijke functie in het operabestel. De recente artistieke stagnatie, in combinatie met problemen op het gebied van good governance (zie 'Bedrijfsmatige gezondheid'), baarde de raad daarom grote zorgen. Aan haar opdracht inzake talentontwikkeling gaf de instelling bescheiden gehoor, voornamelijk in DNOS en met een pocketopera. Het reguliere programma bood zangers van Nederlandse bodem weinig kansen.

Het programma voor de subsidieperiode 2025 - 2028 oogt interessanter dan dat van vier jaar geleden. In de aanvraag beschrijft de Reisopera beknopt een mix van bekende, onbekende en nieuw geschreven composities (door componist Jan Peter de Graaff) en een aantal spannende regisseursnamen afkomstig uit zowel de operawereld (onder anderen Ted Huffman) als de bredere theaterwereld.

Opvallend is dat er veel samenwerking is gezocht met andere Nederlandse producenten: Char Li Chung neemt Oostpool mee, Guy Weizman NITE, Suzan Boogaardt en Bianca van der Schoot treden in twee seizoenen aan met hun stichting BVDS en presentatie-instelling MU.

Vanuit het streven naar ‘meerstemmigheid’ wil de Reisopera nieuwe perspectieven op de planken brengen. Zo bekijkt Chung ‘Don Giovanni’ met een queer-blik en gaat Gorges Ocloo op zoek naar de Afrikaanse roots in ‘Carmen’. In de internationale coproductie ‘Ruinous Gods’ (met het Spoleto Festival en Theater Wuppertal) verdiepen componiste Layala Chaker en de regisseurs Maya Zbib en Omar Abi Azar zich in de trauma’s van vluchtelingenkinderen. Talentontwikkeling voor (Nederlandse) regisseurs en componisten is redelijk goed ingebed in het programma, met niet alleen compositieopdrachten en regieopdrachten aan nieuwe operaregisseurs, maar ook vervolgmogelijkheden voor operaregisseurs die al enige tijd op weg zijn (zoals Ted Huffman, Rennik-Jan Neggens en Lysanne van Overbeek).

Ondanks deze positieve aanknopingspunten is de raad kritisch over het ingediende plan. Het op zich aansprekende motto ‘Ik is een ander’ wordt niet zodanig uitgewerkt dat het naar zijn oordeel resulteert in de beoogde samenhangende visie op de artistieke keuzes. Voorts maakt de gebrekkige onderbouwing het ingewikkeld om de veelbelovende titels en namen op waarde te schatten: er zijn slechts drie reguliere projecten per jaar en die worden inhoudelijk zeer summier toegelicht. Ook de artistieke teams zijn incompleet; er wordt onder meer geen zanger genoemd. Waarom de Reisopera juist met genoemde Nederlandse producenten wil samenwerken, wordt evenmin duidelijk. Verder ontbreekt een visie op casting, behalve dat de Reisopera zich het lovenswaardige doel stelt gemiddeld 40 procent Nederlands of in Nederland opgeleid talent te engageren (waarbij helaas onduidelijk is wat het aandeel voor specifiek zangers is) en 25 procent 'zichtbare diversiteit in casts' te bereiken.

Naast samenhang en onderbouwing mist de raad reflectie. Dat maakt het moeilijk aan te nemen dat bepaalde voornemens daadwerkelijk zullen worden gerealiseerd. Er wordt beperkt kritisch teruggeblikt; hoe kon het dat een ervaren organisatie als de Reisopera in 2023 pas op het laatste moment besloot een grote internationale coproductie als ‘Die Zauberflöte’ af te gelasten voor een semiscenisch alternatief? En bij veel grote, voor het gezelschap bovendien nieuwe ambities (zoals de genoemde 40 procent meer Nederlands talent en 25 procent meer zichtbare diversiteit, of het maken van een ‘multiculturele stadsopera’) ontbreekt een strategie om deze te realiseren. Ook had de raad graag gelezen waarom een sterke formule als de pocketopera niet wordt gecontinueerd.

De afwezigheid van een artistiek eindverantwoordelijke bij de Reisopera op het moment dat de aanvraag werd ingediend, maakt het eveneens moeilijk om de

artistieke kwaliteit van het plan te beoordelen. Zal het plan in de toekomst gedragen blijven? Zal de nieuwe artistiek eindverantwoordelijke meer samenhang, onderbouwing en reflectie op het geheel brengen? Bij de raad was alleen bekend dat er een vacature was uitgezet voor een parttime artistiek leider, niet voor een artistiek eindverantwoordelijke. In het plan wordt ook niet gereflecteerd op de positie, verantwoordelijkheid en het mandaat van deze nieuwe persoon en ook niet op de driehoeksverhouding tussen de artistiek leider, het artistiek bureau & casting, en de Werkveld Advies Commissie (zie 'Maatschappelijke betekenis').

Op 5 juni 2024, vlak voor het afronden van de BIS-adviezen, werd bekendgemaakt dat de Brit Sam Brown op 1 september 2024 zal aantreden als artistiek directeur van de Reisopera. Interim-algemeen directeur Rudy van Wijk wordt de nieuwe algemeen directeur. De raad verwacht dat de nieuwe artistiek directeur de ruimte, de verantwoordelijkheid en het mandaat krijgt om de Reisopera artistiek-inhoudelijk te gaan leiden. Dat is wat de instelling in de ogen van de raad nu nodig heeft: iemand met verstand van zaken en visie die boven de partijen kan staan. Het is aan deze kartrekker om het voorliggende activiteitenplan te verstevigen en om te zorgen voor samenhang, onderbouwing en reflectie. Samen met de nieuwe algemeen directeur kan het gezelschap dan hopelijk weer worden vlotgetrokken. De raad zou graag zien dat de Reisopera weer gaat functioneren en doen waar zij goed in was, namelijk het brengen van een breed repertoire, met een toegankelijke en authentieke signatuur en volop ruimte voor talentvolle Nederlandse of in Nederland opgeleide makers en zangers. In het operabestel neemt de Reisopera een belangrijke plek in en binnen artikel 3.23 van de regeling is zij de enige aanvrager voor de regio Oost.

Gezien de tegenvallende kwaliteit van de aanvraag en de nog onbekende visie van de nieuwe artistiek directeur, adviseert de raad nadrukkelijk om aan de subsidieverlening een voorwaarde te verbinden (zie 'Subsidieadvies').

Positief is de raad over de toegenomen samenwerking van de Reisopera met DNO en Opera Zuid binnen DNOS. Jaarlijks resulteert dit talentontwikkelingstraject in een (kleinezaal)productie waarin beginnende zangers kansen krijgen. Wel tekent de raad hierbij aan dat het spijtig is dat de deelnemers niet in beide jaren van hun tweejarige traject een volledig theatrale ervaring wordt geboden, nu de helft van de producties semiconcertant is geworden of een workshopvorm krijgt. Juist jonge zangers hebben de totaalervaring nodig. Ook vindt de raad het onterecht dat de schaarse deelnemersplekken soms worden ingenomen door talenten die de DNOS-ervaring niet echt meer nodig hebben en dat er weinig plekken worden gereserveerd voor Nederlandse of in Nederland opgeleide zangers. De drie partners mogen hierop kritischer zijn.

Maatschappelijke betekenis

Terugkijkend op de subsidieperiode 2021 - 2024 lag de maatschappelijke betekenis van de Reisopera vooral in haar samenwerking met scholen voor schoolgebonden voorstellingen en activiteiten. De Reisopera toonde zich bewuster van de (brede) opdracht die het onderschrijven van de Code Diversiteit & Inclusie inhoudt. Er werden verschillende activiteiten ontplooid en eind 2022 werd het plan 'Naar een meerstemmige toekomst' geschreven. In dat kader is ook kortstondig geëxperimenteerd met een externe *artistic board*. De invulling van de twee vacatures in de raad van toezicht heeft niet geleid tot een diversere samenstelling. Op de Fair Practice Code werd in de afgelopen periode bescheiden gereflecteerd.

In het artistieke programma voor de subsidieperiode 2025 - 2028 zijn verscheidene actuele maatschappelijke thema's verweven. Niet alleen 'culturele diversiteit' is een onderwerp (zie 'Artistieke/inhoudelijke kwaliteit'), maar ook 'digitalisering' (de producties met BVDS als onderdeel van een langjarig ontwikkeltraject) en 'duurzaamheid' (de 100 procent circulaire opera door Rennik-Jan Neggens) zijn onderdeel van artistieke projecten. Ook staat er een 'multiculturele stadsopera' op de rol. Verder is er meer plaats voor vrouwen en personen van kleur in de artistieke teams en krijgt de *artistic board* een vervolg in de Werkveld Advies Commissie. De leden van deze commissie worden echter niet genoemd en haar rol en positie zijn ook niet beschreven, behalve dat zij inbreng op het gebied van maatschappelijke vraagstukken moet gaan geven. De raad heeft waardering voor de vernieuwing en maatschappelijke relevantie die de Reisopera met dit alles lijkt te zoeken. Hij kijkt uit naar verdere reflectie op deze meer geëngageerde koers.

De Reisopera is stevig geworteld in Enschede en landsdeel Oost. De instelling bereikt met de hoofdproducties ten minste vijftien steden in Oost-Nederland en werkt ook de komende jaren veel samen met scholen uit het primair, voortgezet en speciaal onderwijs en met de Internationale Schakel Klas. Bij de schoolprojecten zijn soms interessante culturele partners betrokken, zoals ROSE Stories en Theater Sonnevank. Ook worden in het plan welzijnsorganisaties, buurtnetwerken, zorgaanbieders, cultuurhuizen en amateurverenigingen genoemd. Over de aard van de samenwerkingen meer inhoudelijk, productioneel of promotioneel had de raad graag meer gelezen. Specifieke doelgroepen benoemt de Reisopera niet, behalve scholieren, jongeren en amateurs.

Wat betreft haar diversiteitsbeleid beschrijft de Reisopera vooral haar inspanningen op het niveau van het programma. In thema's van stukken ziet de raad aandacht voor verschillende perspectieven en er worden (zelfs kwantitatieve) doelen gesteld ten aanzien van zichtbare (culturele) diversiteit op het podium. Ook de (nog incomplete) artistieke teams zijn redelijk divers samengesteld. Wat de kwaliteit van het diversiteitsbeleid ten aanzien van de eigen

organisatie betreft, heeft de raad twijfels. De Reisopera geeft aan een diverse en inclusieve organisatie belangrijk te vinden. Maar welke maatregelen ze neemt om dat doel te bereiken, naast de inzet op doorgroei en ontwikkelmogelijkheden, is de raad uit de aanvraag niet duidelijk geworden. Hij zou graag zien dat de Reisopera haar diversiteitsbeleid in het eerstvolgende jaarverslag verder heeft geconcretiseerd.

Op de kernwaarden van de Fair Practice Code, zoals solidariteit, duurzaamheid en vertrouwen, is de Reisopera in de aanvraag beperkt ingegaan. Voor sociale veiligheid op de werkvloer is wel voldoende aandacht. Die wordt geborgd door een externe vertrouwenspersoon en 'intimiteit-coördinatoren'. Met betrekking tot naleving van deze code in de toekomst staan in de aangeleverde stukken beperkt toegelichte plannen. Het belangrijkste hiervan is het actief zoeken naar samenwerking om te leren van maatschappelijke partners en collega-organisaties. De raad verwacht dat de instelling de naleving van deze code in het eerstvolgende jaarverslag verder heeft uitgewerkt.

De Reisopera geeft aan dat per 1 januari 2024 wordt voldaan aan fair pay en aan de Wet arbeidsmarkt in balans. Zij volgt de cao Toneel en Dans.

Toegankelijkheid

In de subsidieperiode 2021 - 2024 heeft de Reisopera haar landelijke zichtbaarheid vergroot. Op reis werden behoorlijk wat nieuwe steden aangedaan. Het publieksbeleid was redelijk tot goed. Er was een mooie inzet op participatie (het gratis Reisopera Kinderkoor, de 'Meezing Messiah') en buitenschoolse educatieprojecten in samenwerking met Theatermakerij Enschede. Een gratis toegankelijke campingtournee en een in het Nederlands vertaalde opera waren potentieel sterke formules om nieuw publiek te werven. Online was de instelling de afgelopen jaren nauwelijks zichtbaar. Hoopvol was de herstructurering van de organisatie, die onder meer lijkt gericht op een sterkere positie voor marketing, educatie en participatie.

In haar aanvraag voor de subsidieperiode 2025 - 2028 spreekt de Reisopera herhaaldelijk over het willen bereiken van een nieuw en diverser publiek. De grotezaalprogrammering, maar ook de jaarlijkse campingtournee en de samenwerking met bijvoorbeeld BVDS en andere organisaties, zijn hierop gericht. Daarnaast wordt er bewonderenswaardig veel energie gestoken in educatie – jaarlijks bereikt de Reisopera gemiddeld vijftig scholen – en in participatieprojecten, zoals stadsopera's in thuisstad Enschede en het Reisopera Kinderkoor. Samen met haar speeltheaters biedt de instelling lokale outreachactiviteiten aan. Ook gaat zij digitale randprogrammering ontwikkelen, wat de raad een mooie stap vindt.

De raad zou wel graag zien dat de Reisopera meer visie en focus in de publieksactiviteiten aanbrengt. Het uitzetten van activiteiten impliceert niet automatisch ook een bijdrage aan diversiteit en inclusie, of aan veel en nieuw publiek. Een goed (inclusief) publieksbeleid begint met een visie op publiek: welke doelgroepen bereikt de Reisopera nu, welke wil zij bereiken – ook in het kader van haar streven naar meer diversiteit – en, niet onbelangrijk, waarom? De raad is bijvoorbeeld benieuwd of en hoe de instelling de maatschappelijke relevantie van haar programmamekuzes gaat vertalen in haar educatie- en participatie-activiteiten. Het publieksbeleid van de Reisopera kan mogelijk aan kracht winnen als de verschillende acties voortkomen uit een overkoepelend idee met heldere doelen. Het plan geeft daarin geen inkijk.

Aan haar reisverplichting geeft de Reisopera goed invulling. Behalve in het werkgebied Oost-Nederland speelt de instelling in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Brabant en Limburg. Het kwantitatieve overzicht laat zien dat een substantieel deel van de reguliere voorstellingen plaatsvindt buiten de standplaats.

Bedrijfsmatige gezondheid

De zorgen van de raad gingen in de subsidieperiode 2021 - 2024 niet zozeer uit naar de financiële positie van de Reisopera, die dankzij reserves stabiel was, maar naar de Governance Code Cultuur; die vond hij slecht nageleefd. Het proces van opvolging van de algemeen directeur die in september 2020 vertrok, was niet transparant. De tweede interim-directeur, die in augustus 2021 aantrad en tot dan lid was van de raad van toezicht, zocht na een mislukte wervingsronde niet opnieuw naar een artistiek zwaargewicht als directeur voor de instelling. De raad van toezicht gaf deze tweede interim-directeur, hoewel geen operakenner, in november 2022 zonder sollicitatieprocedure een aanstelling als algemeen directeur, meteen voor onbepaalde tijd. Deze beslissing vond de raad des te kwalijker omdat naar zijn idee de artistieke kwaliteit van de producties de afgelopen jaren is afgenomen. Eind december 2023 werd een vacature voor een (parttime) artistiek leider gepubliceerd. Op 15 januari 2024 werd bekendgemaakt dat de algemeen directeur per 1 april 2024 zou vertrekken.

Voor de subsidieperiode 2025 - 2028 heeft de Reisopera geen sluitende begroting ingediend. Het valt op dat de Reisopera volgens het formulier 5.658.300 euro per jaar aan subsidie bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft aangevraagd, maar in de begroting uitgaat van een bedrag van 6.176.703 euro in 2025 dat jaarlijks oploopt tot 6.832.899 euro in 2028. In de toelichting op de begroting geeft de instelling aan dat zij het subsidiebedrag heeft gecorrigeerd voor prijsbijstelling en loonbijstelling. De Reisopera mag er echter niet van uitgaan dat de rijkssubsidie zal toenemen in de periode 2025 - 2028: in het geval de prijsbijstelling in werkelijkheid lager uitvalt dan door de Reisopera berekend, zal dit een gat in de begroting veroorzaken.

Op basis van de kengetallen (liquiditeit, solvabiliteit en weerstandsvermogen) in de jaarrekening 2022 constateert de raad dat de Reisopera financieel gezond is. Aangaande de financieringsmix had hij inhoudelijk en financieel meer willen lezen over de (vele) coproductieafspraken. Ook had hij beter toegelicht willen zien waarom de instelling minder bezoekers verwacht de komende jaren en waarom zij stelt dat zij haar uitkoopsommen niet kan verhogen.

De Reisopera geeft aan dat zij alle principes van de Governance Code Cultuur borgt en licht dit kort toe. Zij heeft geen toekomstige stappen of doelen aangaande de code uitgewerkt. Dit bevreemdt de raad, zeker gezien de kritiek op good governance die hij in het monitorgesprek heeft gedeeld met de Reisopera. Verder betreurt hij het dat de raad van toezicht de zoektocht naar een persoon die het artistieke niveau van de instelling kan verzwaren niet eerder dan afgelopen december is begonnen, zodat die persoon niet betrokken is geweest bij het ontwikkelen van de aanvraag voor de subsidieperiode 2025 - 2028. Hij adviseert de instelling tot slot om alert te blijven op niet alleen een diverse samenstelling van haar raad van toezicht, maar ook op de borging daarbinnen van professionele opera-expertise.

Geografische spreiding

De Reisopera is gevestigd in Enschede. De instelling is binnen de categorie 'Overig opera-aanbod' de enige aanvrager voor de regio Oost.